

допоміжним дієсловом стало, було і под., предикативно-безособовими словами *слід, треба, необхідно* і под.), наприклад: «Надворі майже **розвиднилося**» [3, с. 123]; «Гольденберга **вбито** за золото» [3, с. 116]; «У моїх нових апартаментах було **тихо**, як у льоху» [3, с. 7]; «І щоб спокутувати гріх, **треба знати** міру своєї вини» [3, с. 11], «Тепер **можна** із чистим сумлінням **зайнятися** приватною справою» [3, с. 49]. Цей тип є більш різноманітним за своїми структурними і семантичними ознаками та широким використанням серед речень, використаних у досліджуваному романі.

Номінативні речення – тип одноядерних речень, в якому стверджується існування певних предметів, явищ, що названі головним членом речення. Серед них виділяють буттєві, вказівні, оцінні, власне-називні, спонукально-бажальні, номінативні, субстантивно-якісно-оцінні речення. Головним членом речень цього типу виступає іменник у називному відмінку, рідше – числівник або займенник: «Он **калиновий куц**» [3, с. 123], «Зимова **риболовля**» [3, с. 39], «Лісова **галявина** з козеням... **скелястий берег... човен** у тихій заводі... Прижовклий по краях **папір**» [3, с. 43]. Ці речення автор використовує, власне, для номінації: в описі природи, пори року, зовнішності, емоційного стану особи тощо.

Висновки. Проаналізувавши одноядерні речення у романі В. Шкляра «Ключ», можна зробити висновок про їхню широку уживаність в аналізованому тексті. Завдяки реченням з одним головним членом, співвідносним з присудком (дієслівні) або співвідносним із підметом (іменні), письменникові вдалося захопити читача, увести його у свій світ думок, переживань, міркувань і цим самим створити свій особливий художній світ. Продовжуючи дослідження односкладних речень, можна простежити особливості функціонування одноядерних речень як частину складних синтаксичних конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк Л. М. Односкладні речення із семантичним суб'єктом (на матеріалі поетичних текстів 50-х – 60-х р.р. ХХ ст) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.02.01. Харків, 2007. 17 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
3. Шкляр В. «Ключ». URL: <file:///C:/Users/Utilizator/Downloads/shkliar-vasyl-mykolayovych-kliuch10351.pdf>

Наталія РУЧКА

Науковий керівник – викл. Ольга ГАЙДА

ЛІНГВОЦИД В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Лінгвоцид – це поняття, яке описує систематичне пригнічення, знищення або спроби придушення мови певного народу чи національної групи. Він може мати різноманітні форми та аспекти – від культурного гноблення до активного знищення мовних спільнот.

З давніх часів мова використовувалась як інструмент панування. Імперії та колоніальні держави намагалися зміцнити свій контроль, пригнічуючи культурну самобутність підкорених народів. Цей негативний феномен триває й донині, оскільки мовна нерівність та дискримінація залишаються серйозними проблемами у світі. Тому багато вчених почали ширше досліджувати явище лінгвоциду, включаючи його причини, наслідки та можливі шляхи протистояння. Не винятком стали й українські науковці, тим паче, що наша мова, як і багато інших, була об'єктом систематичного гніту. Їхні дослідження спрямовані на розширення нашого розуміння цього явища та розробку стратегій захисту мовної різноманітності у сучасному світі.

Важливо розуміти, що за своєю суттю, лінгвоцид є не лише мовним питанням, але й важливим аспектом національної та культурної ідентичності. Він впливає на соціальну структуру суспільства, права та свободи людей, а також на їхні можливості самовираження та спілкування. Метою статті є дослідити феномен лінгвоциду як свідомого знищення мови певної національності; вивчити різні типи та аспекти лінгвоциду; проаналізувати фактори, які сприяють лінгвоциду; розглянути наслідки лінгвоциду для різних держав та підкреслити важливість захисту мовної різноманітності.

Мова – це серце будь-якої національності, це те, що зберігає ідентичність та культурний спадок, а ще більше є джерелом єднання. Зберігання та примноження мовної різноманітності є нашим обов'язком, бо лише так можна захистити історію, традиції, цінності та світогляд людей, передаючи їх з покоління в покоління. За словами відомого українського діяча та педагога Юліана Дзеровича: “Мова – це кров, що оббігає тіло нації. Виточи кров – умре нація” [1]. Саме для того, аби підкорити будь-який народ, імперська влада найчастіше зверталась до методу знищення її серця – мови. Це явище також знайоме нам з підручників, як “лінгвоцид – свідоме, цілеспрямоване нищення певної мови як головної ознаки етносу, здебільшого у вигляді ліквідування писемної форми мовлення” [2]. Його кінцева мета є не геноцид (фізичне винищення нації), а етноцид (знищення національності). Протягом історії людства багато народів пізнали це на собі, серед яких також є український. Саме тому, зараз, коли можна без остраху

говорити про свою національність, питання лінгвоциду стало як ніколи актуальним, особливо коли історія повторюється.

Одним з найвідоміших дослідників, який вивчав загальне мовознавство і лінгводидактику є Ярослав Радевич-Винницький. У своїй праці «Лінгвоцид як форма геноциду», автор дуже детально дослідив явище лінгвоциду, чітко зазначив різні його форми та прояви на прикладі подій в Україні. Найбільш жорсткою формою, на думку автора, є тотальний метод, що передбачає повне витіснення мови з усіх сфер життя. Це включає заборону, як в письмовій, так і в усній формах, у всіх її різновидах, стилях і жанрах. Однак використання такого радикального способу більш ускладнене, тому зазвичай використовують вибірковий метод, тобто винищення мови лише у певних сферах життя. Автор також згадує такі аспекти лінгвоциду:

- політичний (вводяться закони, які регулюють, обмежують або забороняють використання національної мови);
- демографічний (примусове переселення суспільства та змішані шлюби);
- освітній (заборона національної мови у всіх навчальних закладах: школах, університетах, семінаріях);
- релігійний (використання церкви для утиску мови);
- історичний (перепис історії, маніпулювання різними історичними фактами);
- соціально-психологічний (створення хибного образу україномовної людини в суспільстві: говорити українською це соромно та некультурно) [3].

Протягом багатьох століть ці аспекти застосовувались проти українського народу у межах Польської Республіки, Румунського королівства, Австро-Угорщини, але найбільші утиски були з боку Московського царства (згодом Російської імперії та СРСР). Причини цього були очевидні: людьми, які втратили свою рідну мову, дуже легко маніпулювати, особливо коли немає власної державності. Україна, на жаль, всю свою історію боролась за незалежність, а в той час, сусідні держави вдало користувались цією ситуацією.

Першою згадкою лінгвоциду на українських землях більшість науковців вважають дату 1626 рік – цензурування в Москві унікального “Катехісису” Лаврентія Зизанія. Рік по тому було видано указ про спалення усіх українських книг [4]. Спроби Московії витіснити національну мову здійснювались на постійній основі, і щоразу вони ставали більш масштабні та жорстокі. У своїй праці «Історичні передумови й чинники виникнення мовного питання в Україні» Юрій Шаповал виокремлює основні етапи лінгвоциду:

1. Від 17 століття до 1917 року. Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1876) були найбільшими та найжорстокішими документами, які забороняли повністю українську мову в культурній сфері.

2. «Контрукраїнізація» (1933–1941). Утиск української мови в цей період це не просто мовна політика, а злочинна стратегія, спрямована на знищення ідентичності та культурної спадщини. Були здійснені такі дії як: знищення носіїв мови (Голодомор); інтелігенція, письменники, діячі культури, які творили та несли українське слово, стали жертвами політичного терору (Розстріляне відродження); ухвалення нової редакції правопису, що суттєво відрізнялась від попередньої; офіційне введення російської мови, як мови діловодства, освіти, ЗМІ; закриття українських шкіл по всій території України.

3. Війна, мир і мовна війна без миру (1941–1959). Заборони, репресії, асиміляція, переслідування українських діячів культури, цензура, русифікація імен та прізвищ.

4. Мовне питання до початку «перебудови» (1960-ті роки – 1985 р.). У цей період радянський уряд активно пропагував російську мову як “мову міжнародного спілкування” і підтримував її використання в усіх сферах суспільства. Більшість навчальної літератури видавалася російською мовою. У 1986 році розпочалась боротьба щодо української мови та визнання її, як державної [5].

Крім цього, варто зауважити, що росія також здійснювала інші кроки, задля того, щоб повністю викоринити не лише мову, але й позбавити відчуття національної ідентичності. Таким чином, був здійснений перепис історії, пропагування “братнього народу” та “злиття націй”, заселення росіян на українські території, надання їм високих посад, поглиблене вивчення російської мови в школах та вища оплата праці російськомовним вчителям.

Як наслідок, століття ворожої політики, спрямованої на знищення національної мови, залишили глибокий слід на українському народі. Цей мовний геноцид, що триває вже понад чотири століття, мав жахливі наслідки, які й досі відчужаються. Хоч українська мова і збереглась до сьогодні, але все ж велика частина населення спілкується російською. Крім цього, від 2014 року на окупованих територіях росією знову почали проводитись дії для знищення національної ідентичності, а з початком повномасштабного вторгнення ця кількість лише зростає. Згідно з дослідженням, яке розміщене на порталі з захисту державної мови, за три місяці війни було зафіксовано 100 фактів лінгвоциду російськими загарбниками (див. табл. 1) [6].

Факти лінгвоциду в Україні станом на 2022 рік

Сфера	К-сть зафіксованих фактів, що містять ознаки лінгвоциду	Населені пункти, де зафіксовано ознаки лінгвоциду	Приклади
Медіа	12	Мелітополь, Бердянськ, Енергодар, Нова Каховка, Таврійськ, Херсон, Каховка.	Відключення українського телебачення та радіо, вбивство журналістів, запуск пропагандистських телеканалів.
Реклама, вивіски	33	Маріуполь, Херсон, Мелітополь, смт Нікольське, смт Михайлівка, Василівка, Бердянськ, Дніпрорудне, Вовчанськ.	Демонтаж усієї української символіки, дорожніх знаків, постерів, реклами. Заміна всього на російське.
Освіта	22	Катюжанка, смт Донське, Мелітополь, Волноваха, Маріуполь, Генічеськ, Каховка, Бердянськ та Скадовськ.	Переведення усіх навчальних закладів на російську мову, заміна підручників та навчальної програми.
Культура	13	Катюжанка, смт Донське, Мелітополь, Волноваха, Маріуполь, Генічеськ, Каховка, Бердянськ та Скадовськ.	Проведення культурних заходів російською, відкриття власних музеїв (“музей бойової слави”) та масове знищення українських книг.
Документообіг	20	Херсон, Мелітополь, смт Козача Лопань, Бердянськ, Скадовськ, Волноваха, Каховка	Переведення всього документообігу на російську мову, перейменування вулиць, проведення акції “безсмертний полк”.

З кожним днем війни, українці, які знаходяться під окупацією, все більше відчувають на собі репресії щодо їх національної ідентичності. Зараз таких випадків далеко не 100, і деякі навіть неможливо зафіксувати.

Для кращого вивчення явища лінгвоциду, варто заглибитись в історію інших національностей, які також стикнулись з цим. Одним із найвідоміших прикладів з минулого є Ірландія. Після завоювання країни Британією, англійська мова почала активно насаджуватися у сфері влади, освіти та торгівлі, а крім цього було введено ряд законів, спрямованих на пригноблення ідентичності народу. Це призвело до поступового занепаду ірландської мови, яка вже до XIX століття опинилася на межі зникнення. Ось кілька причин, які це спровокували:

- англійська мова стала обов'язковою мовою навчання в школах, а використання ірландської мови в офіційних документах було заборонено;
- мешканці, які говорили ірландською мовою, часто стикалися з дискримінацією та знущаннями. Це призвело до того, що багато людей перестали використовувати свою рідну мову, аби уникнути стигматизації;
- англійська мова стала ключем до економічного успіху в Ірландії. Люди, які не говорили англійською, мали обмежені можливості для працевлаштування та соціальної мобільності.

Як наслідок, лінгвоцид в Ірландії призвів до поширення англо-ірландського білінгвізму. Ця мовна модель, офіційно визнана на державному рівні та характеризується домінуванням англійської мови в публічному житті, в ЗМІ, бізнесі та освіті. Попри це влада всіма зусиллями підтримує ірландську мову: вона є обов'язковою для державних службовців, у юриспруденції, армії або поліції; створюються мовні курси; фінансується видання книг, газет та журналів [7]. Слід зауважити, що в Україні мовна політика останніми роками також спрямована на популяризацію національної мови, і порівняно з ірландським досвідом, спостерігаються кращі результати.

Проаналізувавши випадки лінгвоциду, можна сказати, що імперська політика часто прагне придушити культуру спадщину поневолених народів. Для цього вони використовують різноманітні аспекти лінгвоциду, які спочатку зводять використання мови до усної форми, а згодом до цілковитого

зникнення. Серед них, зазвичай, є витіснення мови з освіти та науки; заборона друку; використання церкви; демографічна політика; пропаганда меншовартості. Ці методи можуть мати руйнівний вплив на мову та культуру поневоленого народу. В деяких випадках вони можуть навіть призвести до вимирання мови – етноциду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юліян Дзерович про мову. Мова ДНК нації. Доступно: <https://ukr-mova.in.ua/library/czutatu/yulian-dzerovich-pro-movu> [Дата звернення: 13 квітня 2024]
2. Тлумачний словник української мови. Лінгвоцид. Доступно: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4> [Дата звернення: 13 квітня 2024]
3. Радевич-Винницький Я. Лінгвоцид як форма геноциду. Київ: Укр. вид. спілка ім. Ю. Липи, 2011. С. 8-43.
4. Сушко Р., Левицький Я. Хроніка нищення української мови. Київ 2012. 9 с.
5. Шаповал Ю. І. Історичні передумови й чинники виникнення мовного питання в Україні. *Мовна ситуація в країні : між конфліктом і консенсусом*. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 12–33.
6. Російська політика лінгвоциду на окупованих територіях України як спосіб демонтажу конституційного ладу України та елемент геноциду проти українського народу, 2022. Доступно: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/rosijska-politika-lingvocidu-na-okupovanih-teritoriyah-ukrayini-yak-sposib-demontazhu-konstitucijnogo-ladu-ukrayini-ta-element-genocidu-proti-ukrayinskogo-narodu> [Дата звернення: 13 квітня 2024]
7. Казакевич О. Мовна асиміляція корінних народів британських островів у ХІХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2017, вип. 48. С. 290-293.